

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

בעמוד אש וענן

לפרשת בשלח (על פי שיעור של הרב ד"ר תמיר גרנות)

ישיר כמו בפס' בישעיהו המתאר את ראייתו את ה'
2. ישעיהו, ו,א:

יִשָּׁב עַל-כִּסֵּא רָם וְנָשָׂא וְשׁוּלְיוֹ מְלָאִים אֶת הַהִיכָל

אולם המונח המרכזי להופעת ה' הוא **כבוד**. להלן נעמד על הוראתו המדויקת של המושג, אולם אפשר לומר כבר כאן שהביטוי כבוד ה' משמעותו התעצמותו של הא-לוקים - בתוך ישות עולמית קונקרטיית. במשמע: הופעה דרך או באמצעות עצם למראה עיני אדם. בשיעור נעסוק באופן הזה של האימנציה של הא-לוקות

שבאה לעולם על ידי התעצמות ה' באש וענן.

התגלות ה' על ידי התעצמויות שלו מתוארת במקרא כהתרחשות ריאלית-ממשית, שיש לה השפעה אפקטיבית על המתרחש במציאות. זו משמעותו הפשוטה של הפסוק בדברים

3. דברים ז,טו:

"כִּי לֹא רְאִיתֶם כָּל תְּמוּנָה בְּיוֹם דְּבַר ה' אֲלֵיכֶם בְּחַרְבַּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ"

כלומר: לא ראיתם שום דמות לבד האש שבה נתעצמתי. האש היא אופן ההתגלות, ואין שום תמונה לבדה.

הבחנה זו אינה קיימת לשיטת הפילוסופים בנבואה ובתוכם הרמב"ם ולפיו כל התגלות א-לוקית היא תמיד עניין שבהכרה ולא במציאות, ואפילו מעמד הר סיני או ברית בין הבתרים. אמנם לפי הפשט יש הבחנה ברורה בין מעמדות אלה, למשל, לבין חזונות המרכבה של יחזקאל או ישעיה שהם בראיה אישית-נבואית ולא אירועים במציאות.

המשמעות העקרונית של ההתגלות על ידי ישות ממשית, היא שה' מתגלה כעצם או תופעה בתוך הטבע. ומי שחווה בהתגלותו יודע שהוא חווה התגלות א-לוקית. אירוע ההתגלות הוא אירוע יוצא דופן, אבל הוא לא בהכרח ניסי, כלומר: אין הכרח שיהיה חורג מחוקי הטבע.

מבוא - התגלות ה' באופנים שונים

הדימוי הרגיל במקרא הוא של נוכחות א-לוקים בשמים

1. דברים כו,טו

הַשְּׁקִיפָה מִמַּעוֹן קְדוֹשׁ מִן הַשָּׁמַיִם

שם מכון שבתו, שם בד"כ הוא "נמצא", ומשם הוא מתגלה מדי פעם בארץ. מצד שני ברור שהטרנסצנדנציה במקרא איננה מוחלטת שהרי ה' מתגלה בעולם, מופיע, מנהיג ומשפיע. רעיון זה היטיב לבטא ריה"ל בהבדילו בין א-לוהי אריסטו לא-לוקי אברהם.

ניתן להבחין בכמה טיפוסי יסוד של התגלות ה' בעולם:

- דיבור - נבואה
- פריצת הטבע - נס
- הנהגת ההיסטוריה - השגחה וגמול
- הופעה - גילוי כבוד ה'

המקרא כולו מבוסס על ההנחה כי אופני ההופעה הללו הם תדירים ותלויים ברצון ה', ורק ברצונו. אין להבין את ההיסטוריה המקראית כלל, ואין להבין את התורה ומושג החובה הדתית בלא ההכרה ביכולת ה' לדבר עם בני אדם ובעיקר עם נביאיו, להנהיג את ההיסטוריה ברצונו, ולשנות את חוקי הטבע כדי לממש את יעדיו.

בשיעור השבוע ננסה להבין את האופן הרביעי של ההופעה הא-לוקית. הרבה פעמים ה' מתגלה על ידי עצמים שמייצגים אותו. בפעמים מעטות יותר מראה הא-לוקים מזכיר לנביא או לחוזה דמות אדם. מובן שהנביא יכול לראות בעיני רוחו מראה א-לוקים אבל הוא אינו רואה אותו בארץ.

כאשר אנו מדברים על ראייה של ה' המתגלה בארץ, למקרא יש מונחים שונים כדי לתאר את ראיית הא-לוקות: מראה, דמות (ה'), פנים (פני ה') ולפעמים באופן

דברינו להלן יתייחסו רק לפן אחד ומרכזי של ההופעה הא-לוקית והיא התגלותו באש וענן (אם כי ניתן ללמוד מכאן גם לגבי פרשיות התגלות אחרות).

ההתגלות באש ובענן

ברובם ככולם של תיאורי ההתגלות של ה' במקרא הוא מופיע בדמות אש וענן. בהרבה מן המקומות בא תיאור הכולל את שניהם יחד, כלומר שה' מתגלה באש וענן. באחרים מתוארת ההתגלות רק דרך אחד מהם, ובמיוחד על ידי הופעת ענן בלבד. לתיאור ההתגלות עצמה נוקטים המקראות במגוון של תיאורים המשתנים לפי המעמד וגם לפי סגנונו המיוחד של הספר.

התגלות באש וענן

4. בראשית, יז, יז:

וְהָיָה הַשֵּׁמֶשׁ בָּאָה וְעָלְטָה הָיָה וְהָיָה תְנוּרָה עֶשֶׂן וְלִפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה

5. שמות, כד, טו-יז:

וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הָהָר וַיִּכַּס הָעֲנַן אֶת הָהָר: וַיִּשְׁכַּן כְּבוֹד ה' עַל הַר סִינַי וַיִּכַּסְהוּ הָעֲנַן שְׁשֵׁת יָמִים וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׂבִיעִי מִתּוֹךְ הָעֲנַן: וּמְרָאָה כְּבוֹד ה' כַּאֲשֶׁר אֶכְלָת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינַי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

6. שמואל ב, כד, ט-יג:

עָלָה עֶשֶׂן בָּאֲפֹ וְאֵשׁ מִפִּי תֹאכַל גְּחָלִים בְּעָרוּ מִמֶּנּוּ: וַיִּט שָׁמַיִם וַיִּרְדּוּ וְעָרְפַל תַּחַת רַגְלָיו: וַיִּרְכַּב עַל כְּרוֹב וַיִּעַף וַיִּרָא עַל כַּנְּפֵי רוּחַ: וַיִּשֶׁת חֹשֶׁךְ סְבִיבֵתָיו סָפוֹת חֲשֹׁרֵת מִיַּם עֲבֵי שְׁחָקִים: מִנְּגַה נִגְדוּ בְּעָרוּ גַחְלֵי אֵשׁ

7. יחזקאל א, ד:

וְאָרָא וְהָיָה רוּחַ סַעְרָה בָּאָה מִן הַצָּפוֹן עֲנַן גָּדוֹל וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת וְנִגְהָ לֹו סְבִיב וּמִתּוֹכָהּ כָּעֵין הַחֶשְׁמֶל מִתּוֹךְ הָאֵשׁ:

התגלות באש בלבד

8. שמות, ג, ג:

וַיִּרָא מֵלֶאֱדָה ה' אֵלָיו בְּלִבְתַּת אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה וַיִּרָא וְהָיָה הַסֵּנֶה בֹּעַר בָּאֵשׁ וְהַסֵּנֶה אֵינָנוּ אֶכְלָ

9. שמות, יד, כא:

ו-ה' הִלָּךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנַן לְנַחֲתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם לְלַכֵּת יוֹמָם וְלַיְלָה

10. ישעיהו ד, ה:

וַיִּבְרָא ה' עַל כָּל מְכוֹן הַר צִיּוֹן וְעַל מִקְרָאָהּ עֲנַן יוֹמָם וְעֶשֶׂן וְנִגְהָ אֵשׁ לְהַבִּיא לַיְלָה כִּי עַל כָּל כְּבוֹד חֲפָה

11. ישעיהו י, טו:

כִּי הִנֵּה ה' בָּאֵשׁ יִבּוֹא וְכִסּוּפָה מְרַכְבְּתָיו לְהָשִׁיב בְּחֻמָּה אֲפֹ וְנִעְרְתוּ בְּלִבֵּי אֵשׁ

בענן בלבד

12. שמות, יד, כא:

ו-ה' הִלָּךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנַן לְנַחֲתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם לְלַכֵּת יוֹמָם וְלַיְלָה:

13. שמות, טז, י:

וְהָיָה כְּדָבַר אֲהֲרֹן אֶל כָּל עַדְתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּכְנּוּ אֶל הַמַּדְבָּר וְהָיָה כְּבוֹד ה' נִרְאָה בְּעֲנַן

14. שמות, יט, ט:

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הִנֵּה אֲנֹכִי בָא אֵלֶיךָ בְּעַב הָעֲנַן בְּעֵבֹר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרֵי עַמְךָ וְגַם בְּךָ יֵאֱמִינוּ לְעוֹלָם וַיְגַד מֹשֶׁה אֶת דְּבָרֵי הָעָם אֶל ה'

15. שמות, לג, ט-י:

וְהָיָה כְּבָא מֹשֶׁה הָאֱהֲלָה יָרַד עַמּוּד הָעֲנַן וְעָמַד פֶּתַח הָאֱהֶל וְדָבַר עִם מֹשֶׁה: וְרָאָה כָּל הָעָם אֶת עַמּוּד הָעֲנַן עֹמֵד פֶּתַח הָאֱהֶל וְקָם כָּל הָעָם וְהִשְׁתַּחֲוּוּ אִישׁ פֶּתַח אֱהֶלוֹ

כאמור, המקראות אוחזים דימויים שונים כדי לתאר את התגלות הענן או האש:

האש שה' מתגלה בה מוזכרת כאש סתם וגם כ: לפיד אש, עמוד אש, אש אוכלת, אש מתלקחת, עשן, נגה אש ו-להבה.

הענן שה' מתגלה בו מתואר כענן סתם וגם כ: תנור עשן, עשן הכבשן, עמוד ענן, עב הענן, חשך ענן וערפל, חשך סכות ו-חשרת מים עבי שחקים.

ההתגלות בענן יש לה הרבה פעמים תוצאות והשפעות הקשורות במהותו המטאורולוגית של הענן: חשך ערפל והסתרה מצד אחד, ותופעות הקשורות במים מצד שני: נהר שלום, נחל שוטף, על מים רבים וכדומה.

ההתגלות באש יש לה תוצאות הקשורות במהות הפיסיקלית של האש: כליון והשמדה מצד אחד: כי אש קדחה באפי, אש אכלה הוא, ומצד שני השפעות הקשורות באור: וכבוד ה' עליך זרח, והארץ האירה מכבודו, מנגה נגדו, ולילה בעמוד אש להאיר להם וכדומה.

היחס בין שני אופני ההתגלות

נסה לברר כעת את המשמעות של ההבדלים בין המקומות ואת היחס בין ההתגלויות בענן להתגלויות באש. ומסביר הרב תמיר גרנות שניתן לגשת לניתוח הבעיה בשתי דרכים עקרוניות:

האחת היא להניח שהתיאורים השונים של ההתגלות אינן אלא זוויות שונות של מראה אחד, וההבדלים

ד. תיאור כניסת המצרים לים וטביעתם בו (שמות יד, כג-כט)

אנו מנתמקד כרגע ביחידה השלישית משום שבה נכנס ה' לפעולה באמצעות העצמויות המייצגות אותן.

16. שמות י"ד

(טו) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה מֵה תִּצְעַק אֵלַי דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ: (טז) וְאַתָּה הָרַם אֶת מִטְּךָ וַיִּטָּה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם וּבִקְעָהוּ וַיָּבֵאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֵּשָׁה: (יז) וְאַנִּי הִנְנִי מֵחִזֵּק אֶת לֵב מִצְרַיִם וַיָּבֵאוּ אַחֲרֵיהֶם וְאֶכְבְּדָה בַּפְּרָעָה וּבְכָל חִילוֹ בְּרַכְבוֹ וּבַפְּרָשָׁיו: (יח) וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה' בְּהַכְבְּדִי בַּפְּרָעָה בְּרַכְבוֹ וּבַפְּרָשָׁיו: (יט) וַיִּסַּע מֶלֶאֶךְ הָאֱלֹדִים הַהַלֹּךְ לִפְנֵי מַחְנֵה יִשְׂרָאֵל וַיִּלְךְ אַחֲרֵיהֶם וַיִּסַּע עִמּוֹד הָעֲנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֵד אַחֲרֵיהֶם: (כ) וַיָּבֵא בֵּין מַחְנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחְנֵה יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הָעֲנָן וְהַחֲשָׁד וַיָּאָר אֶת הַלַּיְלָה וְלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה כָּל הַלַּיְלָה: (כא) וַיִּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם וַיִּלְךְ ה' אֶת הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עֶזָה כָּל הַלַּיְלָה וַיִּשָּׁם אֶת הַיָּם לַחֲרֹבָה וַיִּבְקְעוּ הַיָּם: (כב) וַיָּבֵאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֵּשָׁה וְהַיָּם לָהֶם חֹמָה מִיַּמִּינָם וּמִשְׁמָאלָם:

בפסוקים אלו מצוים בני ישראל להיכנס לים, וההבטחה שה' יחזק את לב המצרים ויכנסו גם הם. הסיפור הבסיסי יכול היה להתקיים מתוך פסוקים ט"ו-י"ח, ואחר כך פסוק כ"א וכו', ולא מובן מה מקומם של הפס' י"ט ו-כ', המדברים על נסיעת עמוד האש ועמוד הענן. הבעיה היא כפולה:

א. קשה להבין כיצד מהלך זה של מעבר עמוד הענן ממקומו הרגיל לפני המחנה אחורה מתחייב מתוך הרצף הסיפורי.

ב. קשה להבין מה מתואר בפסוקים עצמם בדיוק ומהי המטרה של שינוי המיקום של התגלות ה'.

ומצביע הרב תמיר גרנות על מספר קשיים פנימיים בתוך הפסוק:

- מיהו מלאך הא-לוקים עליו נאמר שנסע מאחרי מחנה ישראל?
- מדוע נסע המלאך ו/או עמוד הענן ושינה את מיקומו?
- מפס' כ' וכ"א עולה לכאורה שההתרחשות היתה בלילה, והרי בלילה היה עמוד אש ולא עמוד ענן?
- המשפט הבא הוא מוזר (כ) "וַיְהִי הָעֲנָן וְהַחֲשָׁד וַיָּאָר אֶת הַלַּיְלָה" כיצד ענן וחושך מאירים את הלילה?

קשורים או בתפקיד המסוים שיש לכל התגלות, או בנקודת המבט של האנשים הצופים בה או מתארים אותה. אם כן הוא, אנו צריכים להעלות מבין התיאורים הרבים את היסודות העיקריים והמהותיים, ואזי להסביר את כל התיאורים החלקיים או השונים מההתגלות המלאה.

האפשרות השנייה היא להניח שריבוי התיאורים משקף באמת את העובדה שמבחינה סובסטנטיבית יש ריבוי של צורות של התגלות ה', ולא רק אחת, או שהצופים השונים בהתגלות; מהם נביאים או סופרי המקרא, חלוקים ביניהם לגבי צורתה.

לדעת הרב תמיר גרנות הדרך הראשונה היא הנכונה, והיא מספקת לנו הבנה טובה יותר של משמעות ההתגלות הא-לוקית, וכן ניתן על ידי הבנה שיטתית של אופן ההתגלות לפרש טוב יותר כמה פרשיות מקראיות.

המפתח להבנת דרך ההתגלות מצוי לדעת הרב גרנות בהבנת היחס בין מראות האש למראות הענן. כפי שראינו לעיל, בהרבה מקומות באים המראות האלה בנפרד זה מזה. כך ביציאת מצרים מתאר הכתוב את ה' ההולך לפני המחנה להובילו. ביום הוא מתגלה בעמוד ענן ובלילה בעמוד אש. יש שהבינו שיש כאן שתי התגלויות פונקציונאליות שונות זו מזו בעצמותן. העמודים הם שליחי ה' להוביל את עמו וה' בורא עמוד ענן ביום ועמוד אש בלילה כדי שיהיה אפשר לראותם.

מניתוח המקורות עולה שההתגלות באש ובענן כאן אינה רק פונקציונאלית. כלומר ה' אינו מתגלה באש ובענן רק כמורה דרך לבני ישראל, אלא גם כנוכחות א-לוקים לפני המחנה. ולכן השאלה היא האם באמת יש כאן שתי התגלויות, אחת בעמוד ענן והשנייה בעמוד אש? כדי לענות על שאלה זו נתייחס ליחידה הבעייתית ביותר בתיאור מסע בני ישראל לקראת הים, וננסה להעלות את התשובה משם.

תיאור מסע בני ישראל אל הים

נעסוק מעט בפרקים יג-יד בספר שמות המתארים את מסע בני ישראל ממצרים. תיאור המסע מתחלק לארבעה חלקים ברורים:

- תיאור שילוח בני ישראל וחרטת פרעה (שמות יג, יז-יח)
- תיאור פחד ישראל בחנייתם על הים, ובראותם את המצרים (שמות יד, ט-טו)
- תיאור כניסת ישראל לים (שמות יד, טז-כב)

ביחס לנקודה ב' פירושו של רש"י נובע מההנחה שיש שני עמודים שונים: אחד של ענן ואחד של אש. לדעת הרב תמיר גרנות, מכאן נובעים רובם של הקשיים הפרשניים. ולכן הרב תמיר גרנות מציע שאין מדובר בשני עמודים אלא בעמוד אחד של אש וענן גם יחד. האש מבפנים והענן מבחוץ. לפי הבנה זו ההבחנה עליה מדברים הפסוקים בסוף פרק י"ג (תחילת פרשת בשלח) בין היום ללילה אינה שינוי בעצמות ההתגלות אלא באופן שבו היא נקלטה בעיני רואיה: הענן הוא הנראה ביום והאש היא הנראית בלילה - ומכאן ההבדל. ואכן בהמשך הפרשה בעת תיאור מפלת המצרים בים נאמר

18. שמות י"ד כד:

וַיְהִי בַּאֲשֶׁמֶרֶת הַבֶּקֶר וַיִּשְׁקֶף ה' אֶל מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעֵמֹד
אֵשׁ וְעֵנָן וַיִּהְיֶה אֶת מַחֲנֵה מִצְרַיִם

באשמורת הבקר, שעה בה יש כבר אור אך ניתן לחזות גם בירח ובכוכבים, ניתן היה גם לראות את האש והענן ביחד. ואכן, לפי המתואר כאן יש עמוד אחד והוא של אש וענן ולא של אחד מהם.

אם כן הוא, הרי שהעמוד של אש וענן שהוא העמוד היחיד שקיים, נסע אל מאחורי מחנה ישראל, והאיר לא לישראל אלא למצרים. מי שהאירה היא האש, שתמיד מאירה, ואכן בהרבה תיאורי התגלות האש מתוארת כמאירה. מלאך ה' הנוסע הוא עמוד הענן, וכפי שנאמר לעיל: וה' הולך לפניו בעמוד... כלומר שהכתוב מדגיש שה' התייצב בין שתי המחנות. לפי זה, פירוש הפסוק יהיה:

וַיִּסַּע עֲמוּד הָעֵנָן מִפְּנֵיהֶם - סמוך לערב.

וַיָּבֵא בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם... וַיְהִי הָעֵנָן - התייצב הענן, חזרה לנאמר קודם.

וַיַּחֲשֶׁף - הלילה החשיך, מיד אח"כ.

וַיִּפָּאֵר אֶת הַלַּיְלָה - עמוד הענן המדובר, כלומר: אש ה' שבתוך הענן, וכל זאת מעט אחרי שהחשיך.

מיד אח"כ נטה משה את ידו ואזי: "וַיִּזְוֹלֶף ה' אֶת הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עֲזָה פֶּלַח הַלַּיְלָה". משפט זה מתאים לכרוניקה שהצענו שכן לפיה האיר עמוד האש מיד בתחילת הערב ואז נטה משה את ידו ובאה אותה רוח שנשבה כל הלילה ויבשה את הים. בעצם הלילה נכנסו ישראל וגם יצאו, והמצרים נכנסו אל הים לאורו של עמוד האש - אחריהם. באשמורת הבוקר ה' המס אותם בעמוד אישו ועננו, משה הטה את ידו והים שב לאיתנו.

אלא שפירוש זה מציג תמונת אירועים תמוהה מאוד! לפי פירוש שהצענו לכאורה אבסורד הוא שדווקא בשעה מכריעה זו פועל עמוד האש-לוקי לטובת המצרים ולא לטובת ישראל!

17. רש"י הרגיש בכל הקשיים וניסה ליישבם כך:

(יט) וילך מאחריהם - להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ולקבל חצים ובליסטראות של מצרים. בכל מקום הוא אומר מלאך ה' וכאן מלאך האלוקים אין אלוקים בכל מקום אלא דין, מלמד שהיו ישראל נתונים בדין באותה שעה אם להינצל אם להיאבד עם מצרים ויסע עמוד הענן - כשחשיכה והשלים עמוד הענן את המחנה לעמוד האש, לא נסתלק הענן כמו שהיה רגיל להסתלק ערבית לגמרי אלא נסע והלך לו מאחריהם להחשיך למצרים

(כ) ויבא בין מחנה מצרים - משל למהלך בדרך ובנו מהלך לפניו באו לסטים לשבותו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו באו זאבים מאחריו נתנו לפניו באו לסטים לפניו וזאבים מאחריו נתנו על זרועו ונלחם בהם, כך וְאֶנְכִי תְרַגְלְתִּי לְאֶפְרַיִם קָחֶם עַל־זְרֻעֹתַי (הושע יא, ב)

ויהי הענן והחשיך - למצרים

ויאר - עמוד האש את הלילה לישראל והלך לפניו כדרכו ללכת כל הלילה והחשיך של ערפל לצד מצרים ולא קרב זה אל זה - (מכילתא) מחנה אל מחנה

כלומר רש"י מנסה בהסבריו לענות על כל הקשיים: מדובר בתחילה בעמוד ענן מפני שתחילת נסיעתו הייתה עוד ביום, אלא שנשאר באופן יוצא מן הכלל גם בחשכה. מטרת הנסיעה אל אחורי המחנה הייתה להחשיך למצרים ולהגן על ישראל מפני החצים. עמוד האש נשאר במקומו הרגיל והוא זה שהאיר לישראל את הלילה שיוכלו לראות את דרכם לים.

נמצא שלפי רש"י כל אחד מן העמודים ממלא פונקציה שונה כאשר המטרה היא אחת: להגן על ישראל ולהובילם בבטחה לים.

אבל הקושי הגדול בפירושו של רש"י הוא שהעיקר חסר מן הספר: התורה לא אומרת דבר על המטרה להגן על ישראל ולכאורה מדובר בפסוק רק על "וַיִּפָּאֵר אֶת הַלַּיְלָה" תאורה ותו לא.

ומוסיף הרב תמיר גרנות ומקשה: רש"י מניח שעמוד האש האיר כדרכו. אלא שעל כך לא נאמר דבר. לכאורה נאמר רק שהענן והחשיך האירו את הלילה. אם נניח שהלשון קצרה והכוונה שהאיר עמוד האש הרי שמיקומם היה מאחורי המחנה ולא לפניו ואם כך גם האירו מאחוריו!

הקשיים הללו בפירושו של רש"י מעוררים את הצורך במבט נוסף. ונתמקד בעיקר בנקודות הבאות:

א. משמעות ההבטחה של ה' על חיזוק לב המצרים ופרעה שייכנסו לים

ב. הבנת התגלות הענן והאש

הבנת התגלות הענן והאש

למסלול מסתבר גם אם לא מוכתב ממש. הרב יעקב מדן הוסיף והסביר שגם התנהגותם של משה ואהרן במשאם ומתנם עם פרעה עוזרת לו להכביד את ליבו. יותר מפעם אחת מבקש פרעה ממשה שיסיר את המכה מעליו, משה נענה בחיוב, ו"מאמין" להבטחותיו של פרעה בלי לדרוש שום עירבון מדיני או אחר. פרעה ודאי אומר לעצמו: אולי כוח יש להם, אבל הם אינם מסוגלים לנצל אותו להישגים מדיניים. ה"שלומיאליות הפוליטית" היא חלק מחיזוק הלב של פרעה.

הסבר זה מתאים גם לתיאור המרדף של פרעה אחרי בני ישראל המופיע בפרשתנו

21. שמות י"ד.

(א) וידבר ה' אל משה לאמר: (ב) דבר אל בני ישראל וישבו ויחנו לפני פי החירת בין מגדל ובין הים לפני בעל צפן נכחו תחנו על הים: (ג) ואמר פרעה לבני ישראל נבכים הם בארץ סגר עליהם המדבר: (ד) וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם ואפבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני ה' ויעשו כן: (ה) ויגד למלך מצרים כי ברח העם ויהפך ללב פרעה ועבדיו אל העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו: (ו) ויאסר את רכבו ואת עמו לקח עמו: (ז) ויקח שש מאות רכב בחור וכל רכב מצרים ושלשם על פלו: (ח) וחזק ה' את לב פרעה מלך מצרים וירדף אחרי בני ישראל ובני ישראל יצאים פיך רמה:

גם כאן יש הבטחה א-לוקית לחיזוק לב פרעה אלא שכאן מטרתה היא לשנות את יאוש-כניעתו של פרעה ולהפוך את ליבו כך שיחדל לפחד וייצא לרדוף אחרי ישראל. גם כאן נשאלת השאלה: כיצד זה פועל ה' דרך לבו של אותו מלך רשע.

אם נשים לב נראה שהפרשה בנויה, כמו כל פרק י"ד במבנה כיאסטי קדקודי שבמרכזו המשפט המודגש שהוא המגמה של כל הסיפור והיא: **וידעו מצרים כי אני ה'.** סביב הקודקוד מסופר הסיפור כאשר אבריו מונחים בהתאמה סימטרית סביב הקודקוד. ובכן חיזוק לב פרעה מתרחש על ידי ההתרחשויות ההיסטוריות. בני ישראל נסוגים אחור (בדבר ה') ואיכשהו זה נודע לפרעה. פרעה אינו צריך אלא לחבר אחד לאחד. עם העבדים שלי נבוך במדבר, כנראה אין מי שיובילם. ייתכן אפילו שזה מאשר את נבואת איצטגניו: "ראו כי רעה נגד פניכם" (שמות י, ק). בכל אופן, הלחצים הפנימיים שתמיד היטו את הכף בעד סירוב לבקשת ישראל - פועלים גם הפעם. הצורך בעבדים, הכבוד המלכותי והאגו של המלך המושפל המבקש שיקום - הם הגורמים הקובעים כאשר הנסיבות החיצוניות נרגעות. הקב"ה אינו זקוק להתערבות במהלכי הרצון המלכותי. די בעיצוב הגורמים

כדי להבין נקודה זו נחזור לשאלה הראשונה אודות הכבדת לב פרעה.

חיזוק לב המצרים ופרעה שייכנסו לים

ה' מבטיח למשה שהוא יחזק את לב מצרים, ויבואו המצרים אחריהם אל תוך הים. ונשאלת השאלה: כיצד מחזק ה' את לב פרעה? כיצד הוא מחזק את לב המצרים?

אנו שואלים את השאלה ביחס לנקודת הזמן הספציפית של הכניסה לים וכבר דנו בה בשיעור לפרשת וארא, בו ראינו שכבר בפרק ז הודיע ה' למשה

19. שמות ז' ג

ואני אקשה את לב פרעה והרביתי את אתתי ואת מופתי...

אחר כך, בכל המכות למעט מכת בכורות מציין הכתוב שפרעה הכביד או חיזק או היקשה את ליבו, או שה' עזר לו בכך, וגם אחרי עזיבת מצרים עדיין היה צריך ה' לחזק את לב פרעה כדי שיחליט לצאת למדבר לרדוף אחרי ישראל

20. שמות י"ד ג-ד

ואמר פרעה לבני ישראל נבכים הם בארץ סגר עליהם המדבר: וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם ואפבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני ה'...

מטרת חיזוק ליבו של פרעה היא כפי שנאמר בפסוקים המצוטטים ללמד את המצרים דעת את ה' על ידי שירבה ה' מופתיו עליהם. באופן עקיף למדו גם ישראל ושאר אומות העולם (שמעו עמים ירגזון). אלא שהבנת המטרה איננה מקלה את הקושי שיש לנו בשימוש באמצעי של חיזוק הלב.

ראינו בשיעור לפרשת וארא שהמפרשים וחז"ל עסקו הרבה בבעיות הקשות המתעוררות בהקשר של תורת הגמול, ותשובתם העיקרית של חז"ל שאומצה גם על ידי הרמב"ם בהלכות תשובה שלו (פרק ו) היא שחיזוק הלב באמצעי של עונש לאחר שכבר נחתם הדין. אם הקשיית הלב באה לאחר שמלאה סאת החטא והגיע העת להעניש, אכן היא יכולה להיות גמול ראוי. אין הבדל אם ה' מייסר או ממית, או מקשה את ליבו של מאן דהו כדי לייסרו.

אבל המפרשים כמעט ולא ניסו להבין כיצד פועל מנגנון חיזוק הלב. בשיעור לפרשת וארא ראינו את הסברו של הרב יעקב מדן ל"הקשית הלב" של פרעה, על פיו האופי המוגבל של המכות בזמן ובאיכות (המכות אינן ארוכות מדי ואינן קשות יותר מדי) מאפשר למצרים ולפרעה לפעול בכפוף לאינטרסים הקבועים שלהם ולא מחמת לחץ המכה. הקשית הלב או חיזוק הלב אינם לפי הצעה זו אונס של הרצון אלא יצירת תנאים מזדמנים המאפשרים בחירה, ולמעשה מכניסים את התגובה

המהלך: "וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה'". משני אברי הקדקוד מסודרים היגדים בהקבלה ברורה שקובעת ליחידה מבנה מושלם. אלא שההקבלה גורמת לנו להבין שהצלע המקבילה להודעה על חיזוק לב המצרים היא התיאור של נסיעת עמוד האש והענן (אותיות גדולות ומודגשות). כלומר על ידי הנסיעה הזו חיזק ה' את לב פרעה, וכפי שביארנו.

לפי פירוש זה המשפט: "ולא קרב זה אל זה כל הלילה" נאמר בלשון: ואף על פי כן. כלומר: למרות שהאיר ה' למצרים והחשיך לישראל ויכלו המצרים כנראה בדרך הטבע לתפשם הם לא עשו כן. ייתכן שדרך נס בכך ואולי חששו המצרים שיש כאן מלכודת ולכן המשיכו לרדוף אבל ממרחק.

לסיכום עד כאן: עמוד האש והענן - חד הם. נסיעת עמוד הענן בסוף היום (לפי ההמשך בו נאמר: כל הלילה) הכינה את הלילה בו האיר עמוד האש למצרים. בהמשך נגלה ה' באשמורת הבקר והמס את המצרים וכאמור בגלל שעת המעבר בין יום ללילה מדובר שם על עמוד אש וענן גם יחד.

פשר ההתגלות בעמוד אש וענן

נבאר כעת את הטענה של הרב תמיר גרנות, שהצענו לעיל, שההתגלות באש וענן אחת היא וההבדלים בין התיאורים השונים הוא בעיני המתבונן ולא מבחינת עצמות ההתגלות. ה' מתגלה תמיד באש מתוך הענן. הענן מסתיר ומכסה את האש בתוכו. ניתן להניח שהענן הוא תוצאה של גלי החום ולחות שנמצאים מסביב לאש. אין המדובר בענן של מים דווקא. נזכור שלמקרא לשונות שונים כשהוא מתאר את הענן: ערפל, עשן ועוד.

תיאור מובהק וברור יחסית יש לנו בספר שמות בתיאור שכנית הכבוד על הר סיני ואחר כך בירידת הכבוד לשכון על המשכן. בין שני התיאורים יש הקבלה ספרותית מובהקת והם מתייחסים זה לזה, ולכן ראוי לעמוד על התקבולת:

23. הקבלה בין אהל מועד והר סיני:

שמות מ' - אהל מועד	שמות כ"ד - הר סיני
וַיִּכַס הָעֲנָן אֶת אֹהֶל מוֹעֵד	וַיִּכַס הָעֲנָן אֶת הַהָר
וַיִּכְבֹּד ה' מְלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן	וַיִּשְׁכֵּן כְּבוֹד ה' עַל הַר סִינַי
כִּי עָנָן ה' עַל הַמִּשְׁכָּן	וַיִּכַסְהוּ הָעֲנָן שֶׁשֶׁת יָמִים יוֹמָם

מסביב כך שהקונסטלציה הכללית תזמין תגובה פרעונית מסוימת.

הרב תמיר גרנות טוען שגם מהלך הנסיגה של עמוד הענן והאש אל מאחורי מחנה ישראל הוא קיום ההבטחה על חיזוק לב פרעה ומצרים כדי שייכנסו לים. זהו מהלך אבסורדי אבל זו בדיוק מטרתו. בדיוק בשעה הדרמטית הזו, כאשר ה' עומד בפני חציית הים בשביל הצלת ישראל ולשם נקמתו מהמצרים עולה קושי ברור: אין שום סיבה שפרעה וצבאו בראותם את הים הנבקע ישימו נפשם בכפם וייכנסו פנימה. מראה זה יסתור את הנחת היסוד של מרדפם. הרי שוב א-לוקי ישראל פועל לטובתם. כלומר: יש לו כוח גם מחוץ לארץ מצרים. לכן עמוד הענן (בסוף היום, שמתהפך מיד לעמוד אש ברדת הלילה) עובר ממקומו הרגיל. המצרים חוזים בעמוד האש הבא להובילם, ובישראל - שאין להם מדריך ומוביל. הם רואים היטב את מחנה ישראל ע"י הארת עמוד האש-ענן וישראל עצמם שרויים באפלה. תנאים אלה מאפשרים למצרים להיכנס לים למרות התדהמה שנגרמה ודאי מבקיעתו.

הרב תמיר גרנות מוסיף שיתכן שזו גם הסיבה לכך שהים נבקע בהדרגה: וַיִּוֹלֶךְ ה' אֶת הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עֲזָה כָּל הַלַּיְלָה וכו'. לו היה הים נבקע באחת שוב לא היה עולה על דעת המצרים להיכנס. האירוע הכאילו טבעי הוא חלק מחיזוק לב פרעה.

עיון במבנה הפרשיה מחזק את הצעת הרב גרנות

22. שמות י"ד ט"ז-כ"ב:

1א וַאֲתָה הָרֶם אֶת מִטֶּה וְנָטָה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם וּבִקְעָהוּ

1ב וַיִּבְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֵּשָׁה:

1ג וְאֲנִי הִנְנִי מֵחַזֵּק אֶת לֵב מִצְרַיִם וַיִּבְאוּ אַחֲרֵיהֶם

1ד וְאֶפְבֹּדָה בְּפִרְעָה וּבְכָל חֵילוֹ בְּרַכְבוֹ וּבְפָרְשָׁיו:

ה וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה'

2ד בְּהַכְבִּדִי בְּפִרְעָה בְּרַכְבוֹ וּבְפָרְשָׁיו:

2ג וַיִּסַּע מְלֶאֶךְ הָאֱלֹהִים הַהַלֵּךְ לִפְנֵי מַחְנֵה יִשְׂרָאֵל וַיִּלְךְ מֵאַחֲרֵיהֶם וַיִּסַּע עִמּוֹד הָעֲנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֵד מֵאַחֲרֵיהֶם: וַיָּבֵא בֵּין מַחְנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחְנֵה יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הָעֲנָן

וְהַחֲשֵׁף וַיָּאָר אֶת הַלַּיְלָה וְלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה כָּל הַלַּיְלָה:

2א וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם וַיִּוֹלֶךְ ה' אֶת הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עֲזָה כָּל הַלַּיְלָה וַיִּשַׁם אֶת הַיָּם לַחֲרֵבָה וַיִּבְקָעוּ

הַמַּיִם:

2ב וַיִּבְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֵּשָׁה וְהַמַּיִם לָהֶם

חוֹמָה מִיַּמִּינָם וּמִשְׂמָאלָם:

קל לראות כי פרשיה זו בנויה במבנה כיאסטי מהודר, כשבקודקודה, כמו בפרשיה הראשונה בפרק, מטרת כל

נשים לב גם להקבלה הבאה:

27. הקבלה בין השראת השכינה לפרשתנו:

שמות מ - בסוף הספר	שמות יג - אצלנו
וְיָכַס הָעֵנָן אֶת אֹהֶל מוֹעֵד וְכָבוֹד ה' מָלָא אֶת הַמִּשְׁכָּן	ו-ה' הִלָּךְ לִפְנֵיהֶם
כִּי עָנָן ה' עַל הַמִּשְׁכָּן - יוֹמָם	יוֹמָם - בְּעֵמּוּד עָנָן לְנַחֲתָם הַדֶּרֶךְ
וְאֵשׁ תִּהְיֶה - לַיְלָה - בּוֹ	וְלַיְלָה - בְּעֵמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם

נמצאנו למדים: באותו אופן בו התגלה ה' בצאתם ממצרים התגלה להם על הר סיני, ובאותה דרך עצמה התגלה באהל מועד. וכשם שבשני המקומות האחרונים נתגלה כבודו כאש בתוך ענן, כך גם בראשון. ומכאן שלא שני עמודים הם אלא אחד. אלא שביום נראה הענן, ובלילה ניכרת האש. וכך נחתם אותו פסוק החותם גם את כל הספר: "לְעֵינֵי כָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל מִסְעֵיהֶם".

וְיִקְרָא אֶל מֹשֶׁה (ויקרא א,א)	וְיִקְרָא אֶל מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׂבִיעִי מִתּוֹךְ הָעָנָן
וְאֵשׁ תִּהְיֶה לַיְלָה בּוֹ	וּמִרְאֵה כְבוֹד ה' כָּאֵשׁ אֲכָלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר

ההקבלה ברורה. ה' שכן על הר סיני. כבוד ה' שוכן בתוך הענן. הביטוי כבוד ה' משמעו: גילוי שכינתו. מובן שיש לו כל מיני פונקציות ובהקשר זה בעיקר דיבור. אבל כיצד הוא ניכר לעומדים מולו? מבאר הכתוב: "כָּאֵשׁ אֲכָלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר", כלומר: כבוד ה' נראה כאש. האש מכוסה בענן. כבוד ה' קורא למשה, שלפני כן לא יכול לגשת. באהל מועד

24. שמות מ,לה הדברים נאמרים במפורש: **"וְלֹא יָכַל מֹשֶׁה לְבּוֹא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד"**

מדוע?

"כִּי שָׁכַן עָלָיו הָעָנָן".

ועדיין, מדוע הענן מונע ממנו לבוא? התשובה מצויה בסיפא דקרא:

"וְכָבוֹד ה' מָלָא אֶת הַמִּשְׁכָּן".

משה מנוע מלבוא מפני כבוד ה' שהוא אש! כך מתפרש גם בפסוק ל"ח:

25. שמות מ' ל"ח:

"וְאֵשׁ תִּהְיֶה לַיְלָה בּוֹ".

בו דייקא! שהרי לעיל נאמר שהענן מכסה ולכן מדויק:

"כִּי עָנָן ה' עַל הַמִּשְׁכָּן יוֹמָם".

אבל הכבוד "מָלָא אֶת הַמִּשְׁכָּן", ולכן: **ב.נ.**

וממילא אין משה יכול להיכנס. אותה סיבה עצמה היא המונעת ממנו לבוא אל ה' בהר שהרי מראה כבוד ה' כאש אוכלת. זהו ביטוי של איום:

26. דברים, ד,כד:

"כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֲכָלָה הוּא אֵל קָנָא"

זהו התיאור המלא של ההתגלות גם בהר סיני וגם במבוא להשראת השכינה באהל מועד. המבנה הוא מוגדר: כבוד ה' הנראה כאש מתגלה כשהוא מסוכך ע"י ענן. הענן מבחוץ והאש מבפנים. הענן מעל המשכן והאש בו. מעתה: הפסוק האחרון של ספר שמות המתאר את התגלות הענן ביום והאש בלילה נאמר מנקודת המבט של העם הצופה. מבחינה אובייקטיבית האש (הכבוד) והענן שורים שם כל הזמן.